

Moduin (Modoin) z Autunu

biskup v tomto (východofrancouzském burgundském) městě, založeném za Augusta, Augustodunum. V družině Karlových intelektuálů měl přezdívku „Naso“

Brzy po Karlově korunovaci, mezi léty 804-814, složil Moduin dvě Eklogy, *gemini libri*, hexametrické, zarámované prologem a epilogem v el. distichu. V prologu označuje svůj výtvar jako „*velatum carmen*“. Moduin užil jako vzoru Calpurnia Situla (Neronova doba), který byl v jeho době známý méně, přímo se však inspiroval Vergiliem: první z jeho skladeb je adaptací první eklogy: vystupují zde dva pastýři, *senex vates* (miles, který už složil zbraně a odpočívá pod košatým stromem) jako zástupce staré generace dvorských básníků, druhý, *puer*, zastupuje generaci mladou, a jde pochopitelně o přízeň císaře. – Druhá báseň oslavuje příchod nového věku – Karlovy *translatio imperii* – a navazuje přímo a Vergiliovu čtvrtou eklogu.

*Aurea securis nascuntur regna Latinis,
alta reversuros iam cernit Roma tropheos,
gentibus una manet cunctis concordia pacis.*

(Bukolská poezie se uplatňuje i u jiných karolinských básníků – Alcuin, Angilbert.) Titul dvorského „Naso“ se zde uplatňuje i v dedikaci: „*Ille ego Naso tuus tibi carmina mitto pusillus*“.

Otonská:

Východní byzantská říše si uchovala dědictví antické civilizace v jiném rytmu. Za vlády císaře Konstantina Porfyrogenéta (+ 959) zde dokonce došlo k obnovení antické vysoké školy. Bylo příznačné, že se byzantský císař Nikéforos rozpakoval provdat svou dceru Theofanó za syna císaře Oty I., který neuměl ani latinsky a číst a psát se naučil až v dospělosti. Jeho syn a vnuk, Otto II. a Otto III., byli již literárně vzdělaní, patrně právě zásluhou byzantské princezny Theofanó, manželky Otty II. a matky Otty III.¹

Obnova literatury v západní Evropě se začíná kolem r. 960 a má patrně souvislost s novým rozmachem hospodářského a kulturního života, který vyvrcholil korunovací císaře Otty I. Velikého r. 962. Tento nový rozmach bývá nazýván ottonskou renesancí. Za Otty Velikého došlo kromě navázání styků s Byzancí také ke kulturním kontaktům mezi Německem a Itálií a na sever od Alp jsou opět přenášena antická díla, znovu se opisují a slouží za vzor současné literární tvorby. Celé hnutí je (na rozdíl od ostatních středověkých návratů k antice) orientováno na východ, k literatuře řecké a byzantské. V nové literární produkci mají převahu kronikářské práce, letopisy a zejména legendy. - V této době a těchto souvislostech se po prvé v dějinách stávají ve středověké Evropě a v její latinské kultuře viditelnými České země

Zvláštním zjevem nejen této doby, ale ve vývoji středolatinšské literatury vůbec, je jeptiška kláštera v saském Gandersheimu (**H)rosvitha**, která sepsala latinou, blížíci se antické normě, částečně zachované „*Carmen de gestibus Oddonis imperatoris*“ a „*De primordiis coenobii Gandersheimensis*“ (obojí v daktylských hexametrech). Nejvíce se ale proslavila šesti dramatickými skladbami v rýmované próze, napodobujícími Terentia, římského komediografa 2. stol. př. n. l.. – Ještě výrazněji reprezentuje v této době antickou tradici **Gerbert z Remeše** (z **Aurillacu**, + 1003, **vlivem Otty III. se stal jako Silvestr II. papežem**). Byl to snad nejvzdělanější muž své doby, proslavil se díly z oblasti matematiky a astronomie. Obdivoval mistry latinské prózy a snažil se přiblížit se jim, dbal o opisování, šíření a školské užívání klasických textů.

Hrosvita z Gandersheimu (935-975).

¹ Zčásti i tradicemi byzantské kultury si můžeme vysvětlit skutečnost, že se v Čechách 10. století rozvíjí literární tvorba (latinské písemnictví tu navazuje na staroslověnské), a že čeští panovníci mají literární vzdělání. Svědectví legend máme v tom ohledu o sv. Václavu, ale totéž lze předpokládat i pro jeho bratra Boleslava I. a pak i pro Boleslava II. O polském knížeti Měškovi čteme – opět v legendě, že četl knihy latinské, řecké (!) i slovanské. Snad i to je ohlasem českého kulturního působení (kněžna Doubravka).

Jeptiška v saském klášteře Gandersheim je nejslavnější ženskou autorkou středověku. Za svou slávu vděčí především svým šesti dramatům, ale k její literární tvorbě patří ještě dva historické eposy nebo spíš epické historické poemy a osm hagiografických básnických skladeb.

Historické eposy jsou Gesta Ottonis imperatoris, vyprávějící o životě a politickém díle Ottý I., a to v 1537 leoninských verších, zatímco Primordia coenobii Gandersheimensis v leoninských hexametrech mají oproti této skladbě asi třetinový obsah a vyprávějí o založení a prvních letech fungování kláštera. Hagiografická epyllia vyprávějí o nanebevstoupení Páně, o Panně Marii, o svatě Anežce, o třech velkých východních světcích – Theofilovi z Antiochie, Basiliovi z Cesareje a Dionysiovi Areopagitovi, dále o Gongolfovi, světci merovejského období, a posléze o mučedníku Pelagiovi, který zahynul v Cordóbě roku 925. Na všechny události aplikuje Hrosvita své pojetí svatosti: ve věčném konfliktu mezi dobrem a zlem je vítězem světec, který si zvolil dobro – Boha, a ďábel je vždy poražen.

Ve stejném duchu skládá Hrosvita i svá dramata. Jejím pramenem je zhruba vzato sice Terentius. V dramatech se jí daří ještě lépe než v epylliích konfrontovat světskou lásku s láskou k Bohu. Za tím účelem vypráví tři mučednické dramatické historky z křesťanského starověku – Callimachus, Sapientia, Dulcitus, a tři z doby konstantinovské – Gallicanus, Abraham, Pafnutius. Všechna dramata rozvíjejí stejnou ideu – lásku ke Kristu a svár mezi Kristem a světem, a užívají dvou mezi sebou navzájem spřízněných modelů: křesťanské polohy mučednictví a mnišství.

*Je zde problém Hrosvitiny dramatickosti a určení těchto skladeb. Je otázkou, zda byly někdy ve středověku předvedeny na jevišti, rozhodně však za tím účelem nebyly napsány. O dramatické a poetice jejich dramatických her můžeme číst u Evy Stahlikové, *A co když je to divadlo*, str. 53-57 (Praha 1998).*

*Mnoho bylo napsáno o Hrosvitině jazyku, o její rýmované próze, o její formální i motivické závislosti na Terentiovi. Byly také učiněny různé pokusy o překlady – u nás Stehlíková-Hubka, zvláštní osud Dulcitia (přel. Josef Šmatlák, in: *Divadelní revue* 1993, č. 3, 74-80; Daniela Urbanová in: *Echo Latina* 1990/4, 4-16; Petr Peňáz, in: *Echo Latina* V/1, 59-60; v programu k opeře Jana Nováka Dulcitus, uvedené v Janáčkově divadle v Brně 6. října 1990, je otištěn překlad R. Nováka a E. Holiše).*

Hrosvitino dílo se těšilo dosti značné pozornosti vydavatelů – od MPL přes Homayerovou až k Berschinovi (Heidelberg).

*V novější době vznikl názor, že autorem těchto her není Hrosvita, nýbrž uherský (i u nás působivší a v našem humanismu dobře známý) Konrád Celtis (naposledy viz Smolakovu recenzi v *Mittellateinisches Jahrbuch*).*

Humanismus 12. století

Nazýváme tak mohutný proud, který je kupodivu dodnes širšímu okruhu zájemců o kulturní historii většinou nepovědomý. Časově splývá s obdobím vrcholné scholastiky, kdy byla filosofie považována za služku teologie (výrok italského teologa Petra Damiani, cca 1007–1072, který – ovšem zase jen teoreticky – zavrhoval studium gramatiky a četbu antických autorů). Jindy bývá tato doba označována jako zlatý věk středolatinšské literatury: ještě uvidíme, že právě nyní vznikají vrcholná díla latinského duchovního básnictví, vrcholí epická tvorba i žakovská poesie. Významné však v naší souvislosti je, že se mezi literáty stává dobrým tónem psát korektní, klasickému jazyku co nejbližší, latinou, což vede ke studiu antických vzorů a k jejich napodobení. Tato tendence se prosadila tak silně, že pro 12. století nabývá smyslu označení “renesance” (jindy i “humanismus”), jež je ovšem samo o sobě sporné a i když je přijmeme, musíme pro ně vyslovit některá omezení a určit jeho specifika. Ta jsou do té míry charakteristická pro úvahy o podstatě renesance a humanismu vůbec (tedy i

velkého “renesančního humanismu” konce středověku a počátku novověku), že bude užitečné se s problematikou stručně obeznámit.

1. Jestliže užíváme pro karolinskou a ottonskou epochu označení “renaissance” a pro kulturu 12. stol. mluvíme o “humanismu”, pouze se podřizujeme zavedené terminologii a nepovažujeme 12. stol. co to vztahu k antice za zásadně odlišné od předchozích “renesancí”.

2. V plném slova smyslu vztahujeme označení “renesanční” a “humanistické” pouze k době tzv. velké evropské renesance (“renesančního humanismu”), který začíná v Itálii nejdříve koncem 13. stol. (kanceláře italských měst, Dante) a doznívá ještě ve století sedmáctém. To proto, že pouze u tohoto jevu pozorujeme více než jen vnější, formální, napodobení antických vzorů: jde zde o pochopení a přijetí antického, Ciceronem formulovaného pojmu “humanitas” (lidskost, podmíněná vzdělaností a do značné míry autonomní – proto však ještě nemusí nutně být zbavena transcendentního aspektu, jinak řečeno náboženské víry) .

3. Tento vztah k antice a jejím literárním projevům nepozorujeme u starších středověkých návratů k antice: o karolinské renesanci lze např. říci jednak, že šlo o návrat do značné míry účelový, daný praktickou potřebou přijatelně srozumitelného jazyka, jednak, že vztah jejich čelných představitelů k antice měl podobu intelektuální zábavy, hry (ludus).

Pro “renesanci” či “humanismus” 12. století není již situace tak jednoznačná.² Do značné míry jsou i zde staří spisovatelé především formálními vzory, pozorujeme ale některé překvapivé jevy, které se zdají svědčit pro změnu hodnotících kritérií: antičtí autoři mají cenu sami o sobě, obsahem svého díla, stávají se “autoritami”, ve vrcholných dílech této doby je častěji citován antický autor (u básníků nejčastěji Ovidius³– “aetas Ovidiana”) než bible. Tak je tomu v dílech vrcholných představitelů tohoto hnutí – ve spise “Policraticus” Jana ze Salisburie, v elegii (ovlivněné boethiovskou tradicí) “De diversitate fortunae et de philosophiae consolatione” Jindřicha ze Settimello, zvaného Pauper Henricus, nebo v “Dialogus super auctores sive Didascalion” Konráda z Hirsau i jinde. – Na důkaz proměny, již v této době pohled na antiku prodělává, bývá citován výrok Bernarda z Chartres o trpaslících na ramenou obrů, kdy se trpaslíky rozumějí Bernardovi současníci, a kde obři, kteří jim umožňují lépe vidět i vzdálenější věci, jsou antičtí autoři.⁴ „Bernard z Chartres říkal, že jsme jako trpaslíci na ramenou obrů, takže zahlédneme víc, než kolik mohli vícet oni, a můžeme také dohlédnout dál. Ne ovšem proto, že bychom sami byli dostatečně vysocí, ale z toho důvodu, že nás pozvedá a vynáší jejich gigantická výše.“

- *humanismus 12. stol.: 12. stol., označ. jako aetas Ovidiana, je dobou vrcholu mnoha žánrů středov. literatury (epika – Gualter Castellionský, vagantská poezie, Hugo z Orléansu, delší lyricko-epické skladby – Alanus ab Insulis), klasická tradice se výrazně prosadila např. v následujících spisech:*

- *Jan ze Salisburie: Policraticus – jeho nejznámější dílo, sepsáno v letech 1156-59 v několika redakcích, dochovalo se ve 113 rukopisech. Vycházel v něm jednak z klasické tradice (velice často cituje Ovidia), jednak ze svých vlastních zkušeností. Jedná se filozofické dílo s moralizující tendencí, v němž je kritizována současná*

² A. Kolář ve studii “Kosmovy vztahy k antice”, Sborník filosofické fakulty UK v Bratislavě, III, 28, 1925, str. 5, vyslovil názor, že ve 12. stol. vliv antiky na evropské lidstvo neustává, “avšak jeho poměr k ní se mění. Nejde mu již o vnější napodobení antických vzorů, nýbrž o oplodnění vlastního vědeckého poznání jejich obsahem”.

³ M. Manitius, Beiträge zur Geschichte des Ovids im Mittelalter, Philologus, Supplementband 1900, 723-758 - F. Munari, Ovid im Mittelalter, Zürich 1960 - R.J. Hexter, Ovid and Medieval Schooling. Studies in Medieval School Commentaries on Ovid’s Ars amatoria, Epistulae ex Ponto and Epistulae Heroidum, München 1986

⁴ Výrok se dochoval v “Metalogiku” Jana ze Salisburie (I.III c. IV, MPL 199, 900) takto: “Dicebat Bernardus Cartonensis nos esse quasi nanos gigantium humeris insidentes, ut possimus plura eis et remotiora videre, non utique proprii visus acumine aut eminentia corporis, sed quia in altum subvehimur et extollimur magnitudine gigantea”.

společnost, ovšem na velice vysoké úrovni. Toto dílo přitahovalo velkou pozornost humanistů.

- *Konrád z Hirsau: Dialogus super auctores sive Didascalion, systematicky tu zpracovává školní autory (Donatus, Disticha Catonis, ezopské bajky, Avianus = materiál pro lehčí četbu; pro náročnější čtenáře potom uvádí celou řadu římských básníků). Ovidia ovšem (i přes jeho velikou oblibu právě v této době) zavrhoval, resp. milostnou poezii vůbec. Četba antické literatury je podle něho důležitá pro duševní rozvoj a má ryze praktický cíl. Tento přístup je pro středověké renesance typický – antická literatura jako celek není uznávána pro své myšlenkové bohatství a své poselství (humanitas), je důležitá pro didaktické účely – pro zvládnutí latinského jazyka. Uznávány jsou spíše jednotlivé myšlenky antických autorů, které se tradovaly v rámci florilegií, nikoli jejich celkový odkaz.*